

Felparcellázható-e a comberdő?

(Élet és művészet labirintusában)

Beszélgetés Szokolczay Lajossal

Korunk arctalansága és személytelensége miatt gyakran megkísért a gondolat, hogy eltévesztettem a századot. Ugyanakkor a predestinációban hívó emberként jól tudom, hogy a számomra adatott térben és időben pontosan jelölve van utam. A helyes irány és a testre szabott feladat megtalálásában az őszinte törekvésem túl nemegyszer a sorsszerű találkozások is segítenek. Számomra az új évezred talán leginkább meghatározó és reveláló élményszerűségével halottnak hitt rétegeket megmozgató találkozási kétségkívül Szokolczay Lajossal történt. Az Írószövetség 2001. novemberi tisztújító közgyűlésén, a pesti Vigadó lépcsőkorlátjának támaszkodva éppen Kányádi Sándorral diskuráltam, amikor Szokolczay megjelent, és egyszer s mindenkorra belépett az életembe.

Szokolczay Lajos öntörvényű, szuverén, a Német László-i lélekhangra és saját növéstervére figyelő ember, aki a misszióként megélt munkavégzés közben a konfliktusokat is becsülettel vállalja. Sokirányú érdeklődésének és tájékozottságának köszönhetően mindig képből van, de – igazságkereső szenvedélye, következetes erkölcsisége és egyéni látásmódja miatt – igen gyakran ki is beszél a képből. A trendi, a divat, a kánon és a kultúrpolitikai elvárás a legkevésbé sem érdekli; megszólalásai talán épp ezért számítanak érvényesnek és hitelesnek. És ami legalább annyira fontos: a *Dunának, Oltnak, az Őtágú síp, A csavargó esztétikája, a Korfurdaló, a Kötél homokból, a Kikötő meg az Erdélyi ős* című kötetek szerzője, aki egyébként megszállott sportrajongó, szeretetteljes elmélyültség és egzisztenciális érintettség nélkül nemigen szokott megszólalni.

– *A humor halandó létünk cukrozott epéje – mondja Arany János. Akinek van humora, mindent tud, akinek nincs, mindenre képes – tartja a régi bölcsesség. Évtizedek óta a művészetek, a kultúra és az irodalmi közélet sűrűjében élő és a világ számos helyén megforduló emberként miben látod a humor, a belső derű és az ironia konkrét helyzeteken jóval túlmutató szerepét, jelentőségét?*

– Azért szeretem tudós barátaimat, mert tudós kérdéseket tesznek föl. Nem számolnak avval, hogy – miként az utóbbi idők bemutatkozásaiban kinyilvánítottam – én csak öreg gavallér és üstföldöző vagyok. Nincs kiszidolozott fejem, amelyben a hermeneutika különös násztáncot lejt az elvárás-horizonra taszított diskurzus

önagyságával. Hiszen ha a lábára lép – nézzél bokát, ne csak térdet, ezzel is a békét véded! –, aligha lesz megkülönböztethető az intermediális struktúra szubsztanciája a poétika jelentéspotenciáljában imperszonális bőséggel szűkített paradigma hatástörténeti dinamikájától, nem beszélve a narratíva posztstrukturalista, mi több, a kultúraalkotó instanciák autoritását kigőzölgő éjszakája és a transztemporális konstans hajnala (ilyen időben jó a dinnye!) közötti – az ókor elvtársai szerint áthághatatlan – távolságról. Ha Kolozsvári Papp Lacinak (ne feledjük, milyen kitűnő író volt) eladtam volna *Comberdő* című regényemet (detektívregény-paródiámat) – pedig nagy pénzt kínált érte –, megszabadulhattam volna a tehertől, hiszen a fejezetek mosolya simogató

tonnáival (*Palacsintasütés ledéren; A gemkapocsban való ülés mint utólréhetetlen világcsúcs* stb.) ma is nyomja a vállamat. A kézirat – vajon hol bujkál? – azonban hiányos, hiszen az első fejezetet az anyósom eltűzelte. (Jó kis papír volt.) Minthogy a paksaméta valamiképp leesett a padlóra, önkéntelenül is kínálta magát gyűjtősnak. A regényben humor nem volt, csak röhej. Az volt a röhejes, hogy bele mertem fogni. Kábultan mászkáltam örök agglegényként a comberdőben (öt gyermekemet valószínűleg a postás csinálta), s amikor egy angol úr képében (ez volt alteregóm) rászántam volna magamat a házasságra, rám dőlt egy fa. A hozzárendelhetőség hatástörténeti dinamikája földhöz vert. Azóta is ég s föld között vergődöm, a modális lehetőségek szubjektív zavarosában kalandozva.

– *Komolyan beszélsz vagy hülyéskedsz? Ilyen indítással hogyan jutunk el az életművedben központi helyet kapó ötágú sípához? Ne kortársaid idézgesd – mára én is megtanultam olvasni –, hanem inkább pályád alakulásáról beszélj! A szülőföldről, vagyis a családból hozott elemőzsia – láthatóan nem üres tarisznyával szálltál föl a vonatra – hasznosságáról.*

– Nem akarom megkerülni az első kérdéset sem. Hogyne számítana a humor, a derű abban a rendszerben – nemcsak a *fatőküeké* a világ! –, amely először a kommunizmusba való felhőtlen meneteléssel kínálta meg áldozatát (magyarán: a népet), aztán meg a *kirekesztős* szabadság poklával. Amikor ajándékadást imitálva elszívják előled a levegőt – Tito, a láncos kutya partizános büszkeséggel ott toporgott gyermekkorom városának, Nagykanizsának határában, most meg *átkeresztelkedett* utódai vigadoznak a kinti s benti zavarosban –, akkor kötelességed megtanulni *másképp* lélegezni. Úgy, hogy – Karinthy kalapját félre csapva – benne legyen az egész világ. Miért Karinthy zseni-

ális humorát említem? (Kisöccse, Bajor Andor mindmáig ismeretlen.) Mert az első olvasmányélményem – jó kis társaság volt Petőfivel, József Attilával kiegészítve – hozzá kötődik. A tolószékben életét leélő Totola bácsi Teleki utcai, pár forintért mindenki előtt nyitva álló magánkönyvtárából kölcsönöztük a könyveket. Miután végigolvastam a kék márványkockás fedelű Karinthy-életműsorozat darbjait, elkezdtem tíz-tizenkét évesen *konferansziés-zövegeket* írni. „Tisztelt Hölgyeim és Uraim! Csak fordítsák ki belsőjüket...” Kikiáltó voltam vagy bohóc? Ma sem tudom. Azt viszont igen, hogy a könyv és az írás – a szegénység megpróbáltatásait elviselni segítő *álmom* – a cudar gyermekkort megszépítette. Édesanyám hajnaltól éjfélig mosott – nem volt mosónő, de valamivel ki kellett egészíteni a szűkös kenyeret –, én meg a konyhában a teknő mellé húztam a sámlit, és vég nélkül József Attilát olvastam neki fennhangon: „Harminchat fokos lázban égek mindig / s te nem ápolsz, anyám”. Magamat sajnáltattam, attól vártam szeretettel teli könyörületet – egyszer már játszon velünk! –, aki izzadságát könnyel dúsítva görnyedt a lúg s a szappan áztatta ruha fölött? Négy gyermek, négy éhes száj követelte az ennivalót, s apám – a szorgos és mindig vidám géplakatos – nem keresett annyit, hogy megéljünk belőle. Anyámnak az iszonytató munkától – no meg a rossz táplálkozástól (mindenét nekünk adta) – kilyukadt a tüdeje, szanatóriumba került, apám meg – motorbicikli, Hévíz, Balaton – stresszoldóként a nőket hajtotta. Hová is menekültem volna otthonról? Ki a foci pályára! Közel volt az NTE – az ország legrégebbi, 1866-ban alapított egyesületének – pályája, reggeltől estig ott kergettem a bőrt. Gyakran

meztlábasként is összerúgtam a stoplis cipőben játszó ifistákkal. Bár félígmeddig analfabéta voltam a gömb megszelídítésében, pár év múlva Nagykanizsa serdülőválogatottjába is bekerültem. A ZTE pályáján a Zalaegerszeget megvertük 6:3-ra, nem sokkal rá pedig a Keszthelyt 1:0-ra. Az utóbbi meccsen jobbfedezetként

Apai nagyszülők

(ma már így mondanák: jobboldali támadó futóként) a nyolcvanadik perc környékén egy visszagurított labdából én szenteltem föl az ellenfél hálóját. Góloom után a közönség azt ordította, hogy „szakállas úttörő” – még nem borotválkoztam, napfényben különösen világított a szőrzetem –, erre én megsértődve kirúgtam a labdát a Balatonba. Amíg a sás között keresgéltek, addig állt a meccs. (Akkori csapatunkból Mihalecz Boldizsár később az MTK első gárdájának oszlopos tagja lett.) Így futottam magam elöl – elsőbbben azért, hogy *utolérjem* magamat.

– *Különös futás lehetett...*

– Az is volt. A sok minden miatt térdre kényszerített helyzetből föl

akartam állni. Ha meztlábasan az egyik úttörőcsapat-gyűlésen rajvezetőként Rákosi pajtást üdvözöltem – szüleim féltettek bennünket, s ezért ezer dologban nem árulták el, hogy mi is az *igaz* –, hogyne köszöntöttem volna a tízévesek ugyanilyen vidámságával a Luca-napi kotyoláskor a háziakat. „Luca-luca kitty-kotty, galagonya kettő, nekem is van kettő” – énekeltük a kezünkben hozott kis szalmacsomó fölé guggolva, s nem gondoltunk arra, hogy a kis „dohányzacskónkban” ideoda himbálódzó golyócskák (végtére a Luca-nap egyfajta termékenységnépnep is) mily fontos részei lesznek felnőtt életünknek. Kolozsvári Papp alighanem ezért akarta továbbírni, mintegy színopszisnak tekintve a *Comberdőt*, a férfi-nő kapcsolat *boldogságos* kálváriáját. Tehát a világot *rendező* – az ellent meghatárolásra készítő – humor (bár csak így lett volna a háborúk esetében is), ott volt bennünk. S ott volt azokban a Potyli partjáról vágott fűzfavesszőkben is, amelyeket korbáccsá fonva forgattunk: *egészségesre* ütöttük

Mindenszentekkor – szabad-e korbácsolni? – a minket befogadó ház népét. (Friss légy, jó légy, / keléses ne legyél, / vízért küldnek, borért menj, / borért küldnek, vízért menj.) Atlétizálni is azért kezdtem el – Kollmann Pál tanár úr fölfedezte bennem a középtávfutót –, hogy megmutathassam a *fel nőtteknek*, milyen az, ha egy kamasz komolyan veszi magát. Nem volt jó ruhám (és buci-fejem sem volt annyira vonzó), így a lányok *tűlnéztek* rajtam. Viszont ha futni kellett, pipaszár lábaim röpítettek. Minden reggel öttől hatig – esőben, hóban, fagyban – tíz kilométert lenyomtam a Kiscserfő felé vezető erdei úton, gyors tisztálkodás a lavórban, hétre iskola (Kőolajbányászati és Mélyfúróipari Technikum), majd

délután négy után újból tíz kilométer az NTE salakján. A megyében úr voltam, és serdülőként is tündököltem (a „nagyoknál”, az országos ifibajnokságon – BEAC-pálya, fekete salak, később a Skála Áruház foglalta el a területet – ezeröttszáz méteres akadályfutásban, közvetlen Schirilla György után, ötödik lettem). De kiderült, hogy a keresztcsontom nem bírja a terhelést, s a hatvanas évek elején hiába nyomtam le pár évet a Tatabányai Bányászban, a sok pihe-nés miatt (a menők akkor már napi harminc-negyven kilométert gyűrtek maguk alá) abba kellett hagynom a versenyzést. Pedig egyszer Salgótarjánban az Országos Bányász Mezei Futóbajnokságon 2999 méterig még a később világhírűvé lett Mecser Lajos előtt is vezettem, de az azt követő egy méteren rajta kívül még egy másik fickó is megelőzött. Csúnyán lemerevedtem – Swift alakjai fagytak úgy bele a miskolci kocsonyába, ahogyan én a bányászváros külső domboldalán a ködbe –, s ezzel a „helyben futással” odalett a győzelem is. (Holott pár évvel azelőtt a Népligetben rendezett Országos

Vasutas Mezei futóbajnokságon – címlap voltunk az akkori Képes Sportban – utcahosszal megelőztem a hatvankilenc tagot számláló mezőnyt, többek között a Törekvés válogatottját, Pixet. A később íróvá lett Munkácsi Miklós is a vert mezőnyben végzett.)

Az olvasás Himalájája

– *Tapasztalatom szerint a sporthoz (sakk, tenisz, vívás) hasonlóan az életben is az a sikeresebb, aki a kikényszerített és ki nem kényszerített hibák relációjában az utóbbiakat a minimálisra tudja csökkenteni. A költészet, a színház, a zene és a képzőművészet hogyan segíthet, miként kondicionálhat bennünket abban, hogy ezt a húsbavágó üzenetet jól megértsük, és munkánkban, emberi kapcsolatainkban kamatoztatni tudjuk?*

– Látom, figyelemmel kíséred Anand és Lékó lépéseit, Nadal, Federer és a Williams-nővérek ászait vagy rövidítéseit, s nem utolsósorban Montano, Ferjancsik vagy netán Nagy Tímea pengeforgatását. Kikényszerített hibák? Mindig, mindenkor a Sors állt velem szemben, de annyira sosem tudta a kártyáit kavargatni – pedig igencsak próbálgatta –, hogy bedőltem volna a keresztütéseinek vagy rövidítéseinek. Ami történt, az a saját hibámból, saját süketességéből – dacosságomból vagy önféjűségemből? – történt. Meg egyenességemből. Kovács Sándor Iván, a pártkatonának talán nem rúg ki a Kortárstól, ha sunyiságát elfogadom – arra akart rávenni, hogy mondjam azt: engedély nélkül mentem el 1975-ben a

Édesanyja lánykorában (1938)

kassai Fábry-napokra. (A dicső történetet, a hat órás raboskodást és az ő beszariságát és aljasságát – levélben azt közölte a Pártközponttal, hogy hazajövetelem után ott és akkor azért ordítottam rá a szerkesztőségben, mert ezzel is az aznap kezdődő MSZMP ki tudja hányadik kongresszusa ellen akartam tiltakozni – megírtam a *Kikötő* című könyvemben.) Juhász Ferenc is békén hagyott volna az Új Írás szerkesztőségében – melóban általában ezer százalékra teljesítettem mindent; például 1975 decemberében pár hónapos előkészület után a Zeneakadémián Új Írás-matinét szerveztem Nagy László, Déry Tibor, Pilinszky János, Sánta Ferenc, Kormos István, Bella István, Kardos G. György részvételével, Latinovits Zoltán Ady-verseket mondott –, ha nem írtam volna Nagy László könyvéről (miután ő az ajánlatomat elhárította – mondván „majd én írok róla” –, az *Adok nektek aranyvesszőt*-kritikámat a Magyar Nemzet közölte), ha nem hangoztattam volna mindannyiszor, hogy Mátyás Ivánnak, Csoóri

Derűs lovaglás

Sándornak és Mészöly Miklósnak éppúgy a folyóiratban a helye, mint bárkinek. Ami Csoóri legzseniálisabb esszéjével, a *Tenger és diólevél*vel tör-

1953

tént – Juhász, jóllehet az írásban költészete (joggal!) agyon volt dicsérve, több mint fél évig fektette, s úgy eltüntette, hogy a szerzőnek vissza sem tudtam küldeni a kéziratot –, az megmagyarázhatatlan (talán csak Aczél bácsi tudja a titkot), az gyalázat. Ennek a történetnek természetesen semmi köze – minthogy a kortárs magyar irodalom egyik csúcsa, nem is lehet – Juhász Ferenc költészetéhez.

– Szép buktatók, mondhatom.

– Várjál, még nincs vége! Az Új Írásból kipenderttetve Vargha Balázs a Budapesthez vitt, amelyet azzal háláltam meg, hogy jó interjúkat (Korniss Dezső, Csorba Győző) és valóságfeltáró szociografikus riportokat írtam. (Ez utóbbiakból egy sem jelent meg könyv alakban.) Pár évre rá a Száraz György-féle Kortárs munkatársat keresett, és Tárnok Zoltán javaslatára – Száraz: „Szakolczay? Ezt a nevet meg ne halljam!” – valahogyan képbe kerültem. A főszerkesztő azért haragudott rám, mert korábban nyílt levelezőlapon a folyóirat egy-két botlását szóvá tettem: „Kedves Gyuri! Ha

a Kosztolányi–Weöres levelezésben – a facsimilében közölt kézírás árulkodik – az *iffúság* helyett *napsugárt* olvastok (valami ilyesféle blódség árválkodott a lapokon), kérjétek vissza az iskolapénzt!” Vagy: „Ha Kós Károly századik születésnapját köszöntvén nem veszitek észre, hogy a közreadott tizenkét linómetszetről az egyik nem az övé, dugjátok a tollatokat a földbe, hátha kivirágzik!” Tárnok Zoli azt mondta: „nem épp ilyen munkatárs kellene nekünk?” Száraz egy hónap próbaidőre odavett a laphoz, és két hét után bocsánatot kért. A Kortársnál húztam ki – hogy mennyi erőt beleadva, arról talán a költők tudnának regélni – egészen a nyugdíjaztatásomig.

– El kellett jönnöd?

– Örülök, hogy eljöttem, mert azóta – mint említettem, öreg gavalérlékként és üstfoldozóként, vagyis a szellem mindeneként – szárnyalok. Nem kell mások (rosszul fogalmazó akadémikusok stb.) szövegeit átírom, javítani, a saját hülyeségemnek élhetek. Nem kellett volna eljönnöm – hányadszor is? – a Kortárstól, ha nyílt színen, az Írószövetség választmánya előtt – szemtől szemben Kis Pintér Imrével – nem szorgalmazom a

főszerkesztői munkakörre való pályázat kiírását. Az *elpihedő* folyóiratot akartam volna friss erőkkel fölrázni. Kis Pintér, amint a fölkeresett delikvensektől megtudtam, a választmányi ülés előtti napon telefonon fölhívta a barátait, hogy támogassák újjaváztatását. Az én erkölcsömtől idegen az ilyesfajta játék. Mondta is valaki, „mért nem csörögtél ránk, hogy főszerkesztő akarsz lenni, rád szavaztunk volna”. Nem akartam főszerkesztő lenni – mikor jó pár évvel azelőtt a Hitelnél lett volna rá mód (mind a hat munkatárs rám szavazott), akkor sem vállaltam –, csupán a Kortárs megpezsdítését akartam.

– Érthetetlen, hogy miért nem akartál főszerkesztő lenni.

– Mert kibírhatatlan vagyok. Elsőbben azért, mert csak olyanokkal tudok tisztességesen dolgozni (barát-ra, ellenségre áll ez), akik komolyan veszik – *szolgálatnak* tekintik – a szakmát. S ehhez egy életben legalább két élet kell. A főszerkesztőnek is, meg a munkatársaknak is. Csaknem mindent ismerni, mindenütt jelen lenni – a fiatal tehetséget éppúgy megtámogatni, mint a többkönyves alkotót –, életpróbáló feladat. Aki fejét adja az egyetemes magyar iroda-

A Nagykanizsai SE 1926-os kerékpárversenyének győztese az író édesapja (középen)

lom istápolására, annak – ha tisztességesen végzi a dolgát – se éjjele, se nappala, se családja nincs. Csak *feladat* van. Csak ezermillió oldalak vannak, az olvasás Himalájája. S aki ezt nem tudja – akár idő híján, akár kényelemszeretettől, akár nemtörődömségből – megmászni, az ne vállaljon ilyen szerepet. Ne vállaljon, mert istennek és embernek is vét. Megakasztja azt a kereket, amelynek hűség, odaadás a neve. Rákényszeríthető-e bárkire is, hogy a kortárs magyar művészetet (rengeteg munkával!) egyetlen *glóbusznak* lássa? Pedig az, hiszen a képző-, a zene- és a színházművészet, akárcsak az irodalom, ugyanaból a valóságból – a XX. és XXI. század magyar valóságából, s nem utolsósorban *álmából* – táplálkozik. Azt teszi – mit teszi, fölkenként *avatja* – élvezhető, esztétikailag leírható-megfogható gyönyörre. Aki – csak egy példát az ezerből – nem veszi észre, hogy a Vidnyánszky Attila rendezte opera, a *Jenufa* jég-kereszt-építése – benne a megölt csecsemő –, nemcsak Pilinszky *Harmadnapon*-jához áll közel, hanem Deim Pál ötvenhatos bábu-jához és a szakralitása révén izzó valamelyik Hager Ritagobelinhez is, az keveset (pontosabban, nem eleget) tud a műfajok és műformák közötti közlekedőedények – a hatalmas befogadóképességű vivő-erek – hasznos, olykor bámulatra méltó tevékenységéről. De ne ragozzuk tovább: hány író látta az operában, a színházban, a Zeneakadémián vagy a kiállítóteremben? Szinte egy kézen meg lehet számlálni. Hány szerkesztő-kritikus érzi feladatának, hogy hónapról hónapra a művészeti ágak legfontosabb folyóiratait átlapozza (negyvenötöt veszek havonta, s a velük való bibelődéstől – sajnos már nincs Lipótmező – befelé

nő a hajam), s esetleg jó részét el is olvassa? Pedig az *egészre* való rálátás csak így lehetséges. Tudom – mert ezerszer a bőrömnön éreztem – hogy

A cél előtt 800 méteren (Nagykanizsa, 1958)

Szeged, Pécs, Debrecen, Szombathely, Kaposvár messze van, és még messzebb Kolozsvár, Csíkszereda, Sepsiszentgyörgy, Kassa, Újvidék, Ungvár, Bécs, Bukarest, London, stb. De az ott folyó, az egyetemes magyar művészetet gazdagító tevékenység nélkül lehet-e érvényes képet adni arról az *élő és liktető* értékfolyamról, amelynek megismerésére és továbbadására születünk? Egy helykönyvű Alföldi Róbert – a szellemi emberek által *támogatott* politika mesterkedései révén jelenleg a Nemzeti Színház első embere – mérhető-e ahhoz a Harag György-höz, akinek totalításra törekvő agresszív látványszínháza úgy volt ékes, utólérhetetlen, hogy benne a gondolat komplexitását csak erősítették a járulékos elemek: a történelmi s *emberi* mögöttes?

Föllázadt szavak

– *Kérdezed a kérdezhetetlent, épp ezért a dühödért irigyellek. Nyilván te is tudod, hogy a szimultán az irodalom mellett elsősorban a sakkból ismerős kifejezés. Mindig csodáltam például Portisch Lajost, Ribli Zoltánt, Adorján Andrást, Lékó Pétert meg a többi hírességet Bobby Fischerrel és Kaszparovval bezárólag, hogy egyszerre negyven-ötven táblán adtak/adnak szimultánt, és csak nagyritkán csúszott be egy-egy döntetlen vagy ne adj' Isten vereség. Ezerféle elhívásból és elhivatottságból táplálkozó munkásságodat és utánozhatatlanul egyedülálló létezés technikádat ismerve téged is egy olyan szenvedélyes és abszolút felkészült „játékosnak” látlak, aki egyidejűleg több tucat mezőn képes áttekinteni az állást, ráadásul a tét nem hat rá bénítóan, és ki nem kényszerített hibát szinte alig-alig szokott elkövetni.*

Ennek kapcsán kérdezem, hogy mit gondolsz az idő, a szorgalom, a fejelem és a tehetség dolgairól?

– Kérdéseid úgy záporoznak, mint a géppuskalövedékek. Ha nem volnék edzett, alighanem leterítenének. Jó is lenne a szellemnek ilyesféle, a rohanásból való kivonása, hiszen a nemlétezőt kiváltképp nem érdeklik az összes létező ügyes bajos dolgai. Megpihenhetne. De ez – legalább is számomra – az önfeladást jelentené. Más szóval, a megfutamodást. Most már nem magam elől, hanem a *rám váró*, a velük való megismerkedést kínáló problémák elől. Ezek a „problémák” persze nem problémák, hanem gyönyörök. A megsejtett szép, a megsejtett igaz továbbadásának az öröme. A *kikiáltó* kiáll a sarokra, s akár kéri, akár nem a hangot, úgy véli, hogy neki kötelessége *énekelni*.

Sütő András-i szóval a sötétség ellen? A bármikor bekövetkező tél ellen, az embersorsunkból következő félelem elleni hangos gyónást mímelve? Ki hatalmasított föl arra – a kritikusnak Diderot dobja a lasszót: „Követelhetik tőlem, hogy keressem az igazságot, de nem követelhetik, hogy megtaláljam” –, hogy mindent megmérjek, s mint *szent kincset* továbbadjak? Mért gondolom azt, hogy a világ csak úgy teljes, ha Szécsi Margit lírájának, a bécsi KunstForum Braquekiállításának, Szilágyi István zseniális *Hollóidőjének*, a Galgóczy Judit rendezte *Figaró házasságának* és a szentpétervári *Ruszlán és Ludmillának* ismerete mellett (Netrebko a Marinszkij Színház másfél évtizeddel ezelőtti produkciójában kezdte *élesíteni* a szárnyait), azt is kell tudnom, hogy Károlyi Andrea, az MKB-Euroleasing Sopron csapatának a profi lélet nemrég abbahagyó, vajkező játékosa a közelmúlt meccsein hány közép-távot és hárompontosat dobott az ellenfél kosarába? És akkor még az atlétikáról – kanizsai diákként ott voltam a Népstadionban, amikor fél évszázad előtt az amerikai Glenn A. Davis 400 méteres gátfutásban világcúcsot futott –, a teniszről, az ökölvívásról, az úszásról, a cselgáncsról, a vívásról, a birkózásról, az asztaliteniszről, a labdarúgásról, a súlyemelésről, a sifutásról, a tornáról, a kézi- és vízilabdáról nem is beszéltem. Átok az emberen az érdeklődés tovább alig tágítható *tonnája*, de akkor még el is hallgattam lexikonolvasói buzgalmamat, ami gyakran méreggel tölt el. Talán meg tudom írni – sajnos, eddig még csak pár betű címszavát olvastam el – a *Ki kicsoda 2009* hiányosságait. (Egyetlen mákszem a zsákból: ha egy-két performanszt rendező „szobrász” a kézikönyv szerint öröklétre ítéltetett – persze az illető „művészi munkássága” mellett valamely város SZDSZ-ének ügyvivője –, akkor hogyan

maradhatott ki a súlyos életművet magáénak mondható, de a díjadók figyelmét mindvégig elkerülő kolozsvári doyen, Kós András?) Felkészült játékos volnék? Nem hiszem. Inkább szorgos. S ha több évtizeden keresztül nézed a mezőt, nem csupán a virágot veszed észre, hanem az irdatlan szálfák által elhullajtott kórót is. A tisztesség – sokan elfelejtik – pénzen nem megvehető; de még egy karakteres jelző sem megvásárolható. Mi a tehetség? Ki tudja? Főképp, ha az értékítéletek tótágast állnak, akkor nehéz rá felelni. Németh László, a kitűnő író és gondolkodó nem vette észre – jóllehet a verssel (rosszul!) maga is foglalatzkodott – József Attila lírájának zsenialitását, ugyanakkor ez a költészet Bálint Györgyöt, a publicistát és Gaál Gábort, az esztétát nagyon is megérintette. Ki volt közülük a jobb kritikus, az elaluvó vagy az éber? Minden bizonnyal az utóbbi. Ma sem tudom, hogy mi – nyilván az általa érzékelt „hiba” kimondhatósága – hajtotta a sülvény kritikus, aki szembemenvén a könyvből csak jót kiolvasó derékhaddal, 1971-ben Sütő Andrásnak levélben megírta, hogy az *Anyám könnyű álmat ígér* című regénye sokkal jobb lett volna, ha nem húzná le a „farok”, a kissé didaktikus *Epilógus*. És annak is már negyven éve, amikor Szilágyi Domokost az *Élet és Irodalom* dilettáns, a verset csak *ugató* kritikusatól megvédtem – aki *A láz enciklopédiája* című könyvnyi poémát *süketen* értékelve mindig a *láp* enciklopédiájáról beszélt –, már a düh hajtott. A szakmaiatlanság mint ártó zsványság megsemmisítése. (A *Föllázadt szavak* című írásomat – amely tulajdonképpen ellenkritika volt – az irodalmi hetilap nem közölte.) A fegyelem nem más, mint érzékenység, odafigyelés és *munka*. Aki sokat ír, annak könyveiben évtizedekre visszamenőleg látható az értékítélete, s az is, hogy belőle mi tűnik „tar-

tósna”? (Viszont van a kortárs irodalomkritikában olyan könyv is, amelynek írásai csak úgy állnak meg a talpukon, ha mindenik értékítéletnek a fordítottját vesszük.)

– *Jómagammal együtt sokan dicsérik sokfelé néző, mindent pontosan leltározó, éberem számon tartó és együttlátó-képességedet, melynek révén a szinkronicitások magasiskoláját valósítod meg oly módon, hogy eközben a keresztmetszeti és hossz-metszeti elvet is érvényesíteni tudod. Jól gondolom-e, hogy a nézés és látás praktikája és filozófiája téged már gyermek- és ifjúkorodtól foglalkoztató kardinális kérdés?*

– *A Magasiskolát, sajnos, nem én valósítottam meg, hanem Mészöly Miklós. Nem ezért, de folyamatosan magas szinten művelt „magasiskoláért” kapott is tőlem – ez volt életében az első művészeti díj – egy (Szokolczay-féle) 10 forintos József Attila-díjat. Amely nem más volt, mint egy kis szoborba befoglalt pénzérme, a hozzá tartozó levél-indoklással. (Kiigazítván a kommunista díjosztást, Aczél György legnagyobb öröme – aligha szívelte az ilyesféle bajuszhúzogatót – másokat ugyancsak kitüntettem. Ilyen kis szoborral dicsekedhetett még többek között – szegény Csikszentmihályi Robit és Várhelyi Györgyöt mennyit zaklattam ez ügyben – Kardos G. György, Csukás István és Szepesi Attila is. Mindőjüknek ez volt az első kitüntetése.) Minthogy nem vagyok (csak a magam érvényessége szerint: *tág látóhatár*) liberális, ez irányú – vagyis *fogható* – kritikai munkásságomról (jókedvű értébecslésemről) mindezidáig mindenki hallgatott, és magam sem nagyon forszíroztam, hogy „lököttségem” (ha már a díjazottak nem *díjaztak*) napvilágra kerüljön. Hosszmetszet? Keresztmetszet? A szó el nem metszhet! Csak meggyötörhet, munkára sarkallhat. Mint ahogyan sarkallt is.*

Ennek a *csavargó* szellemi létéről tanúskodó filozófiának – lásd Kassák Lajos öntörvényű barangolásait – nem volt „filozófiája”, gondolati szerkezete, csak ízlése és tartása. Igazat szólva, a véletlenek segítettek erre a pályára. Kanizsán, második középiskolásként a Fótéren sétálva akadtam rá arra a kiosztra, amelynek kirakatában megpillantottam egy fehér borítójú folyóiratot, az Igaz Szót. Megvettem, és nem értettem, hogy mi köze van ennek Románia Szocialista Köztársasághoz. Édesapám és édesanyám sosem szólt arról – de az iskolai tanáraink sem –, hogy másutt is élnek magyarok. Erdély, Trianon, szétszakított magyarság? Mind-mind fehér folt volt előttem. De a marosvásárhelyi folyóirat kinyitotta a szememet, s arra ösztönzött, hogy – 1956 októberében-novemberében jártunk – egy *egypéldányos* iskolai újságot írjak és szerkesszek. Az igazgatónő behívatott bennünket, megdicsérte munkánkat. S arra kért, adjuk neki, szeretné megőrizni. (Tisztességes kommunista volt, alighanem – mert később nem esett bánkódásunk – védeni akart minket.) A másik véletlen? Talán épp segédmunkás voltam (vagy még a csepeli Központi Tervezőirodában rajzoltam?), amikor valahol olvastam, hogy az Írószövetség konferenciát rendez (1968!) *Kettős kötődés* címmel. A szomszédainkban élő magyar írók helyzetét kívánták neves előadók részvételével megvilágítani. Belopóztam a szövetség klubjába – mindenki nem ismerhet mindenkét, gondoltam, így rólam sem derülhet ki, hogy nem vagyok író, csak *érdeklődő* –, s végighallgatván a szövegeket, azzal jöttem ki, ezt én sokkal jobban tudom, mint ők (ti. akkorra már annyira ismertem ezen

Kós Károly 90. születésnapján.

Középen: Herédi Gusztáv és Kányádi Sándor (1973)

Iván a Kortárs szerkesztőségébe.) Boldog-boldogtalan szidja a foximaxit, mint elítélendő oskolát. Holott az esztétika szakosítón ugyanazok tanítottak – például Poszler György, a kitűnő Szerb Antal-kutató, irodalomtörténész és kritikus –, mint az Eötvös Lóránd Tudományegyetemen. (Nagy bűnöm, hogy sem a politikai gazdaságtant, sem a tudományos szocializmust nem végeztem el, hiába kapacitáltak rá, így a Marxista-Leninista Esti Egyetemen is csak *féloldalas* maradtam.) Máig sem tudom – szünetlen éget a szégyen –, hogy miért nem vettek föl (már huszonhat éves vén számár voltam) az ELTE magyar–népművelés szakára. Két ötöst és két négyest kaptam a felvételin – a négyeseket egy Sánta-novella elemzésére és egy tájékozódó (népművelés!) beszélgetésre –, s ez a kevés pont nem volt elég az üdvösséghez. (Mikor a népművelésből fölvetelített tanár megkérdezte, milyen folyóiratokat ismerek, s én az

feleltem, hogy a hazaiakon kívül a marosvásárhelyi Igaz Szótól a pozsonyi Irodalmi Szemlén át az újvidéki Hídig és a párizsi Magyar Műhelyig mindet, a velem szemben ülő egy kissé meghökkent. De nem annyira, hogy ötössel jutalmazott volna.) Megfogadtam, egyetemre legközelebb csak akkor megyek, ha tanítani hívnak. (Szerencsére nem hívtak, és így nem derült ki – holott ebből-abból valamicskét ismerek – az *alultápláltságom*.) Ám mindezek ellenére – szemem volt – megtanultam látni és nézni. Hogy minél többet segíthessek azoknak, akik számára – ez idő tájt különösen a határon túli magyar irodalomnak volt sanyarú a sorsa – nem adatott meg (vagy csupán nagyon kis mértékben) a fénybe való kerülés élmé-

nye. Illyés Gyula *ötágú sípját* s a sípok összehangolását tartottam példának, illetve feladatnak. Cs. Szabó László először hazatérve majdnem elájult, amikor megtudta – két órát sétáltunk a Szerb utca környékén, s a disputát majd egy Duna-partra néző (IBUSZ?) lakásban folytattuk –, hogy nem egyetemi oktató vagyok („melyik egyetemen is tanítasz?”), hanem csak olajipari technikus. (Merem hinni, hogy ebből az „eltévelyedésből” következett a Cs. Szabó László, az *esszéíró* című, évekig minden folyóiratban letiltott, de mindmáig legkedveltebb tanulmányom mélyfúrása.) A látás praktikája – mint-hogy nem verték ki a szememet, látanom kellett – és filozófiája – a fönt és a lent ontológiájában létezik-e olyan szőlőkaró, amelyre fölfuttatható a *bent* – valóban kardinális kérdés, de ilyen emelkedettségekkel még gyermekkoromban sem foglalkoztam. (Röhejesnek hangzik, hogy Kálmán *Zsuzsi kisasszonya* – a

laktanyában lévő étterem tető(világító)ablakán keresztül néztem a kaposvári színház előadását – vezetett el Bartókhoz és az operákhoz. Az operett után meg – az üttörő legyen szorgos – a laktanyaudvaron föllelhető csontokat szedtük össze, melynek kilójáért a Hulladékgyűjtő Vállalat húsz fillért fizetett.)

Kisúgás, besúgás avagy Mao-papa a palláson

– *A téged szinte egyenértékűen és intenzíven foglalkoztató területek (irodalom, színház, opera, képzőművészet) kapcsán gyakran szóba kerül a kozmikus pillantás képessége, amit leegyszerűsítve metafizikai érzékenységnek, fokozott éberségnek is szoktunk mondani. De ez még nem minden! Számomra ugyanis az élménycsúszda stációi (koncentráció, meditáció, kontempláció) közben az Isten-problematika mindig megkerülhetetlen mozzanat. Rilke és Ady, Mozart és Bartók, Michelangelo és Melocco, Munkácsy és Csontváry műveinek befogadása végső soron ugyanazt az evidencia- és ráismerés-élményt erősíti bennem: minden mögött ott rejtőzik Isten. Ady Endre, József Attila, Pilinszky János és Utassy József versei ezt az élményt változatos formában és egyetemes élménnyel fejezik ki. Akárcsak Reményik Sándor („Istenben az ember sír fel, / Emberben örül az Isten) vagy Weöres Sándor („Isten rajtad végtelen könny, / Isten benned végtelen mosoly”) megvilágító erejű üzenetei, melyek emberlétünk alapmotíváltságán túl a párbeszéd fontosságára is figyelmeztetnek bennünket. Életed és munkád során hogyan alakult és milyen tanulságokkal szolgált ez a párbeszéd?*

– Zakatoló agyad rám világító lámpását csak úgy tudnám benső fényé tenni, ha kötetnyi terjedelem állna rendelkezésemre (megtisztulhat-e az ember egy tekenőnyi Balatonban?) a kérdéssor megválaszolására. Nem is olyan régen, csak honi és mai példánál maradva, írtam egy tanulmányt az *égi titok* irodalomban-művészetben betöltött szerepéről, mi több, *jelenvalóságáról* (*Valaki jár a fák hegyén – A szakrális a kortárs magyar művészetben*). Régóta készültem erre a parttalan – mert minden jó szándék ellenére szinte befogathatlan – téma (minden szimbólum egyetemes jelkép, ha úgy tetszik, „világmodell”) kibontására. Hogy a gyerekkori Munkácsy-élmény katalizátorként működött-e, ma sem tudom – ugyanis az ágyam mögötti falon évtizednél hosszabban gyönyörködhettem az *Ecce homo* és a *Krisztus Pilátus előtt* című olajképek nagyméretű reprodukcióiban –, de abban bizonyos vagyok, hogy az *elegáns* megjelenítés ellenére is kínzó szenved-

mi eszközökkel – *súlyozza*), nagyon is ott állt a tengelyben. Hiszen a művek – s ebben nincs különbség a vers, a plasztika, az olajkép, a grafika, a gobelin stb. között – ugyanazt az emberben *megteremtett* Isten-arcot tükrözik. Mindig – ez megtisztulásunk legfőbb ígérete – az Olajfák hegyéről *gurul* le az az irdatlan „hólabda” (a fekete némaság gyásza ezúttal mért ne változnék *fehérre*), amelynek vállra vétele (így növekszik bennünk a *kereszt*) érző emberségünk próbája is. Nem az Istent cipeljük – lásd Pilinszky komor fényben égő csipkebokrát –, hanem annak *hiányát*. A betölthetlent? De akkor mi végre Weöres – még „politikai” drámáiban is föltűnő – orfikus mosolya, Ady átok-imája, József Attila tapogatózó, önmagát profán módon az Úrral azonosító istenkeresése, Csontváry Napút-riadalma? Ám a kozmosz harangszava, a bennük-bennünk formálódó istenkép nemcsak a figurális művészetre esküdők sajátja (ebből a szempontból a „lépcsős”

Feleségével Rómában (1999)

dés-élmény mint az átvállalt bűn föloldhatatlan föloldása (az élet önkéntelenül méretik ki, ám a halált mindig a „rendtevő” szorgosság – akár hatal-

Michelangelo és az „indás” Melocco édestestvérek), hanem elvontságuk ellenére a térformákat plasztikai *erővé* avató, jobbára absztrakt művészeké („hitértelmezőké”) is. Aki látta már a franciává lett román paraszt, Brancusi Tirgu-Jiu-i szoboregyüttesét, benne is az *égi lajtorjaként* aposztrofálható *Végtelen oszlopot* – a föld fogóságából kitörni akaró intellektus bronzból (és hitből) fogant imapalástját –, az tudja, miről beszélnek. Ez a borostyánnal koszorúzott *csönd* összeköthető-e (ha Mozartot említeném, könnyebb volna a dolgom) Sosztakovics láz-zenéjével? Bizony, összeköthető. Mert a *Kisvárosi Lady Macbeth* főhősében toronylő bűn és az attól való szabadulás – megnyugvást csak a Tajga halálmenete és a meglelt *verem* hoz –, nem

más, mint az égbe tekeredő élet-halál-ösvény (a megváltott élet és az étellel megváltott halál) *dosztojevszkiji* mélységű szimbóluma. Sztálin tudta, hogy az ilyen *istenkeresőknek* mihamarabb el kell harapni a torkát, és magyar tanítványai is mindent megtettek azért, hogy az ilyenek – közöttük megannyi *látnok* – torka a hallgatás sötétjével betömtesse. Ha Nagy Szent Baszileiosz egyik művét idézem – az embernek nemcsak a mai meggazdagodók katekizmusát, a *Kommunista Kiáltványt* érdemes olvasgatni, hanem néha az ókeresztény írók egyikét-másikat is –, rögtön érezni a hitben fogant

szépségeszmény (a bennünk belül mosolygó Isten) egyetemességét. „Üdvözítőnk és Istenünk emberre vonatkozó üdvrendje visszahívás a bukásból és visszatérés az Istennel való bensőséges kapcsolathoz, akitől az engedetlenség következtében elidegenedtünk. Ezért jött el testben Krisztus, ezt a célt szolgálják az evangéliumi életforma mintái, a szenvedés, a kereszt, a sír, a feltámadás, hogy a *megváltott ember* (kiemelés – Sz. L.) Krisztus utánzása révén visszakapja a kezdeti fogadott fiúságot. A tökéletes élethez tehát Krisztus utánzása szükséges, nemcsak azokban a példákban, melyeket életében megmutatott, a szelídségben, alázatosságban, türelemben, hanem magában a halálban is, mint ezt Pál, Krisztus utánzója mondja: »Így hozzá hasonulok a halálban, hogy ezáltal eljussak a halálból a feltámadásra is« (Fil 3,11).” Nagy Szent Baszileioszt olvasva kétségkívül melegség tölt el, mégis restellkedem, hiszen – nemrég elhunyt barátommal, Nagy Gáspárral ellentétben – én nem utánoztam, jóllehet megérintett, Krisztust. Dsidát és

Tűz Tamást szerkesztve, no meg Fáy Ferenc nagy versének, a *Keresztút*nak az elemzésekor el kellett gondolkodnom az Istennel való párbeszéd fontosságáról, ám dühös természetem miatt idegen tőlem a szelídség és az

Sütő András a kecskeméti Forrás szerkesztőségében (1971)

alázatosság. Amíg a *Koronatűz* szerzője, szegény Gazsi az összes besugójáért – nem kevesen voltak – naponta kétszer imádkozott, jómagam Bornemisza Péter-i fullánkkal és *kiátkozó* keservvel pokolra küldtem a patkányfajzatját. Számomra a korbácsütést nem a fizikai szenvedés, hanem az *erkölcs* – sajnos korunktól nem is annyira idegen – porba hullása jelenti.

– *Akárhogy is van, azt nyilván te sem tagadod, hogy Isten kegyelme leginkább embereken keresztül nyilvánul meg. A „csavargó esztétikája” természetszerűen eredményezi az utazásokkal, találkozásokkal és élményekkel teli életet. Miközben a sok irányú nyitottság és intenzív jelenlét szakmai és emberi hozadékról kérdelek, eszembe jut a 60. születésnapodra készült emlékkönyv. Amikor leplezetlen örömmel beavattál a könyvbe, egyfolytában azt érezhettem, hogy számodra ez egy olyasféle, titokban sem remélt megtiszteltetés, ami minden kitéüntetésnél százszorta fontosabb és becsebb. Vélhetően azért, mert*

nyereségeidet és veszteségeidet egyaránt embereken méred.

– Negyven év alatt, 1967-ben kezdődött ez a Kárpát-medencében való császálás, valóban ezer emberrel találkoztam. Minthogy többnyire „kézirategyűjtő” vagy tárlat- és színháznéző utakra mentem, *munka-alkalmak* voltak ezek a kiruccanások. A barátságok is így szövődtek, a lázas semmit-tevés helyett a lázas mindent-tevés jegyében. Amilyen marha voltam, Kolozsvarra megérkezvén nyilvános telefonfülkéből így köszöntem be barátaimhoz: „Jó reggelt! Itt van Ceaușescu!” Az öregeket – Kós Károlyt, Szabó T. Attilát és Balázs Pétert, a

festőt – szinte minden alkalommal meglátogattam. Egyszer úgy esett, hogy nagyon el voltam foglalva, és nem kerestem fel Kóst, a szent embert. Alig értem haza, már itt volt zsörtölődő képeslapja: „Hallom, itt voltál, és elkerülted házunkat. Máskor ne tedd!” Az ilyesféle simogatásoktól dagadt a begyem, de mindent meg is tettem – akinek kellett, gyógyszert vittem, a betűre éheseknek könyvet, a vigaszra váróknak jó szót –, hogy kegyeikbe fogadjanak. Szégyellem leírni, szinte beleépültem az életükbe. És ők is az enyémbé. Volt úgy, hogy szerkesztőként – az írónak nincs kedvesebb, mint a munkája iránti érdeklődés vagy egyszerűen csak a „hogyan vagy?”-gyal kezdődő simogatás – kétszáz levelet írtam kézzel (úgy fogyott a drága töltőtoll, mint kocsmában az üvegpohár). Becsültem az írókat, a képzőművészt, a színészt, hiszen az igazi tehetség csak az ő iszákjukat nyomja, mi – kritikusok – csupán az értékörzés és -továbadás fontos, de nem egetverő élményéért élünk. Az elmúlt két-három évtizedben tizenegy olyan egypéldányos, kéz-

zel írott-rajzolt könyvet-albumot szerkesztettem (hordtam össze) – fatábla, barna marhabőr, aranyozott csatok –, amelyekben a szakma hajtott fejet egy-egy, kerek születésnapját ünneplő író és képzőművész előtt. (Egy ilyen unikum létrehozása négy-öt hónapig is eltartott.) Kik voltak az általam kitüntetettek? Korniss Dezső (1), Csorba Győző (1), Csoóri Sándor (1), Schéner Mihály (2) Határ Győző (2), Sütő András (1), Deim Pál (2) és Nagy Gáspár (1). Hatvanadik születésnapomra barátaim – a költő Nagy Gáspár és Szepesi Attila s a grafikus Muzsnay Ákos és Püspöky István – a „közösség nevében” ezt viszonzták. Vincze Laci, a szentendrei papírmérítő – mint minden alkalommal – adta a papírt, és fizette Takács Ferencet, az aranykezü könyvrestaurátort-könyvkötőt, s a költők és képzőművészek meg adták a munkáikat. Szinte röstellem felsorolni a nekem kedveskedőket, hiszen a költők-írók hada (Határ Győzőtől Bella Istvánig, Orbán Ottótól és Tözsér Árpádtól Ferenczes Istvánig, Csoóri Sándortól Nagy Gáspárig és Pintér Lajosig, Rába Györgytől és Gyurkovics Tibortól Kalász Mártonig és Restár Sándorig, Marsall Lászlótól és Czigány Györgytől Nagy Gáborig, Vasadi Pétertől és Tornai Józseftől Szepesi Attiláig, Hárs Ernőtől Kovács András Ferencig és Villányi Lászlóig, Ébert Tibortól és Tarbay Edétől Veszelka Attiláig és Botár Attiláig, Kolozsvári Papp Lászlótól és Rózsás Jánostól Ács Margitig és Gálfalvi Györgyig, Gál Sándortól Tamás Menyhértig és Fábíán Lászlóig, Ágh Istvántól Bogdán Lászlóig és Cukor Györgyig, Tandori Dezsőtől Kiss Benedekig és Kemsei Istvánig, Kiss Dénestől Kerék Imréig és Prágai Tamásig, Lászlóffy Aladártól Veress Miklósig és Lackfi Jánosig, Gergely Ágnestől és Bertók Lászlótól Csiki Lászlóig és Döbrentei Kornélig, Pék Páltól Szigeti Lajosig és Agócs Sándorig, Pécsi Gabriellától és Kerék

Imrétől Béki Istvánig, Zsávolya Zoltánig, Lelkes Máriaig és Kelemen Lajosig) olyan változatos, hol ünnepi, hol cirkuszos hangulatot produkált, hogy ilyen gesztust alig lehet szemléltetés nélkül elviselni. A nemrég meghalt barát, Csiki Laci verséből egy kiemelt versszak: „fogódkodj azért délibádba / mert hátha mégis hátha / szellemi valóság / lesz a maradt ország / valamikor holnap”. S képzőművészbárataim (Gerzson Pál, Schéner Mihály, Balogh László, Deim Pál, Németh Miklós, Sulyok Gabriella, Csikszentmihályi Róbert, Ágotha Margit, Kovács Péter, Kő Pál, Földi Péter, Krajcsovics Éva, Szentgyörgyi József, Bencsik János, Aknay János, Kárpáti Tamás, Muzsnay Ákos, Móser Zoltán, König Róbert, Orosz István, Korányi Gábor, Kurucz István András, Keresztes Dóra, Eszik Alajos, Kelemen Marcel, Ács István, Csabonyi Klára, Parádi Tamás, Rékassy Eszter), nem beszélve a kottával megörvendezett zeneszerzőről, Balázs Árpádról, ugyancsak kitettek magukért. A különféle világlátásokat és irányzatokat egybefogó *értékvonulat* számomra fölöttébb azért volt kedves, határozott és sokszínűségében bámulatos, mert kutakodásom érendszerét tükrözte: a sok irányból összejövő (épülő!) *határtalanságot*.

– Egy emlékezetes interjúban Faragó Laurának nyilatkozva (2003) olvasható tőled egy igen fontos mondat: „Dicsekedjek azzal (netán röhögjek rajta?), hogy az évtizedek alatt szorgos munkával összegyűjtött Nagy Gáspár-dosszié több száz oldalra rügő följelentéseinek első oldalán szerepel a nevem?” Tudva azt, hogy a *Securitate* is mindig a nyomokban volt erdélyi útjaid során, a hazai titkosszolgálat éberségének köszönhetően bizonyára van neked saját dossziéd is. Feltételezem, hogy már volt alkalmad beletekinteni, és utólag sok minden megvilágosodott számodra.

– Feleségemet, Faragó Laurát „végzetes” találkozásunknál csaknem húsz évvel korábban megismerhettem volna, ha nem dönt le lábamról valaminő betegség. Tehát a hetvenes évek elején a Marcibányi téri Művelődési Központban rendezett *három fiatal művész* – Nagy Gáspár költő, Szakolczay Lajos kritikus, Faragó Laura énekművész – találkozója teljes egészében ezért nem jött létre. Viszont a szövegemet előre megírtam – mindmáig közöletlen –, s a besúgó, nem ismervén engem akkor még, csak a plakáton látott névvel tudott azonosítani, s azt hitte, hogy én ágálok a közönség előtt, holott szerkesztő-társam, Jankovics József olvasta föl a bevezetőmet. (Tehát a *hármast* csak távolról erősítettem.) Naiv lévén Cs. Szabó sárospataki temetésén is azt gondoltam, hogy a „fotóművész” – nyíltan szembeállva a delikvenssel – azért fényképezett le mindannyiunkat, mert irodalomtörténeti esemény részesei voltunk. Dehogy, a *szolgálat* volt ránk kíváncsi. 1974 nyarán Marosvásárhelyen a Securitate embere napokig követett – kiegészítvén a közelemben lévő élő vagy holt (lehallgatókészülék) *fület* –, és fotomasináját is sűrűn kattogtatta. Amikor észrevettem, hogy a lógó kezében lévő géppel alulról fényképez, különböző pózokba vágtam magam. (Gálfalvi Gyurit ezért be is hívták a hivatalba: „mondja meg a barátjának, máskor ilyet ne csináljon”. Azt felelte: „nincs mit tenni, a barátom vidám ember”). Félreértés ne essék, nem voltam én ilyen bátor, de hogy igazán sosem ütöttem meg a bokámat, *kint* és *bent* is fölzsabadultan ficáncoltam. Sütő András írja *Szemet szóért* című könyvében, a barátoktól kapott (a forradalom alatt a sárból fölszedett) paksaméta kapcsán: „NOTA – 1974. 06. 12-én. Terjedelmes jelentés Szakolczay Lajos budapesti kritikus erdélyi útjáról, találkozásairól a helyi írőkkel, szerkesztőkkel. Egy *De Gaulle*, egy

Nixon iránt sem tanúsíthatnak volna odaadóbb figyelmet. A beszámoló minden találkozását, úgyszólván minden mondatát rögzíti. Két eset lehetséges: a vele folytatott beszélgetéseinket magnószalag rögzítette, vagy besúgó jegyzetelte. Kiderül ilyenformán, hogy Kolozsvárról jött, majd városunkból Csíkszeredába és Sepsiszentgyörgyre igyekszik. A *Kortárs* szerkesztőjeként kéziratokat próbál gyűjteni, amit viszont párthű kollégánk nem helyesel, sőt tiltakozik is az efféle törvénysértések ellen. Kéziratokat kizárólag a cenzúra engedélyével lehet külföldre juttatni. Magyarország pedig az erdélyi magyar írók számára: *külföld*. Ugyanolyan, mint *Anglia*, *Pakisztán*, vagy a *Fidzsi-szigetek*. Beszélgetéseink egyik fontos témája: a romániai magyar irodalom ún. *kettős kötöttsége*. Az tehát, hogy részint a hazai kultúrához, részint az összmagyar irodalomhoz kapcsolódik. Párthű emberünk ez ellen ugyan csak tiltakozik. Ez a felfogás arról árulkodik, hogy Magyarország bele akarja ütni az orrát Románia belügyeibe. Részletes helyszíni közvetítés arról, hogy Szakolczay meglátogatott engem az *Új Élet* szerkesztőségében. Sőt, novellát is kért folyóirata számára”. (*Meghallgatás helyett lehallgatás – Irodalmi szakemberek a kémelhárításban*). Csak mosolygok az egészen. Sütőt Bukarestben fölszólították arra is, hogy határozottan közölje velem (Kolozsvár, Bábszínház, y év, y hónap, q nap, jobboldal, 8. sor, harmadik szék) a *hivatal* kívánalmát: „tartózkodjék a nyílt színi tetszésnyilvánítástól” (Egy szenzációs, Kovács Ildikó rendezte *Karmyonét* láttam, amelyben a kopasz Péter János – később Harag

a Magyar Színház előadásain is föléptette a színészt – alakította a címszerepet.) Az itthoni dossziém még nem volt a kezemben. Ki fogom kérni – csak most is annyi ügyben foglalkozok, hogy sajnálom az utánajárásra az időt –, hiszen *emlékezetfrissítőnek* alighanem a legkitűnőbb dokumentum. Természetesen engem

Születésnap köszöntés. Balról: Csíkszentmihályi Róbert, Sz-né Balogh Ágnes, Szüle Tamás, Muzsnay Ákosné, Nagy Gáspár, Sulyok Gabriella, Lászlóffy Aladár (2006)

is be akartak szervezni, s minthogy naiv voltam – aki a határon túli magyar irodalom iránt egy kicsit is érdeklődött, azt mindenben segítettem –, a *Kortárs* akkori, Duna-parti szerkesztőségéből (Széchenyi u. 1.), ahol a nagy nyüzsgés miatt nem lehetett hosszabban beszélgetni, engedvén a hívó szónak, kimentem a közeli Gerbeaud-ba. Gipsz Jakab (nem volt ilyen karakteres neve) bemutatkozott, és a kárpátjai irodalom dolgai felől érdeklődött. S egyszer csak előállt az ötlettel: barátaimnak sokat tudnék segíteni, így a *gennyember* (aki elmondása szerint természetesen az ELTE-n végzett magyar szakon), ha bizonyos dolgokról tájékoztatnám őket. Csak akkor esett le a tantusz, hogy milyen helyzetbe kerültem. „Megvetem az erkölcsstelenséget, s különben sem vagyok besúgó alkat, mert ahogyan innen kimegyünk, telekürtölöm a világot, hogy mire akartak rávenni”. Kíváncsiskodó csönd.

„Egyetlen szervezetnek vagyok tagja, az Irreálnak.” (Ha jól emlékszem, ez volt „jogutódja” az írók hajdani híres focicsapatának, a Szocréálnak.) „Kérem, nálunk is lehet sportolni, jól fölszerelt a BM tornaterme” – volt a válasz. „Nem mondtam? Nem leszek besúgó.” A szolgálat embere egy kicsit értetlenkedett. S minthogy nem volt miről beszélni, hallgatással múltattuk az időt. „Ha nem, hát nem, de azt megengedi, hogy félvényként fölhívjam telefonon?” „Nem. Viszont, ha kíváncsiak a véleményemre, kérjenek meg egy, a Belügyminisztériumban tartandó előadásra. Ott lehet mindenki az érdeklődők között, a felettesektől kezdve a közkatonáig.” „Kérem, ez nem megy.” Csöndben elváltunk egymástól. Telt-múlt az

idő – közben én fűnek-fának elmeséltem a kalandomat –, s lassan feledni kezdtem csőbehúzásomat. Ám egyszer csak csöng a szerkesztőség telefonja – a porta melletti kis szobában Takács Imrével, a jobb sorsra érdemes költővel (ismeri-e valaki e nevet?) rontottuk a levegőt –, s a titkárnő mondja, hogy engem keresnek. Bemutatkozom, az idegen is bemutatkozik. Zavarodottság. Még egyszer megmondta a nevét, s akkor is hallgattam. Majd: „Nem tudom, ki ön, segítsen ki! Legalább azzal, hogy árulja el, prózát küldött be vagy verset?” „Micsoda?” „Ha tudom, hogy milyen műfajú írást kaptam, talán fölfrissül az emlékezetem.” S akkor földidézte a Gerbeaud-beli találkozásunkat. Erre én, hangomat jól kieresztve: „Elmész a bűdös kurva anyádba, te tetves!” „Barátunk” hajlott a szóra, és letette a kagylót. S egy perc múlva már, leszaladva a félemeletről, két És-nél dolgozó kolléga nyitott ránk, hogy megtuda-

kolják, ki az a magyar író, akivel a Kortársnál ilyen hangon beszélnek. (Az egyik érdeklődő, azt hiszem, Varjas Endre volt.) Pár év múlva két gyanús alak megint megkeresett a szerkesztőségben, s minden előzmény nélkül nekem szögezték: „Tudja, hogy a feje fölött szaladgál Vízl Eduárd?” „Nem hiszem. Kérem, én ilyen nevet nem ismerek!” „Jó lesz, ha vigyáz magára, valamilyen Mao-összesküvést szerveznek, nehogy belekerüljön.” Bolond buksim nem tudta, hogy Vízl Eduárd azonos Varjas Endrével – én csak az írói nevét ismertem –, s mint-hogy nem vagy alig-alig hallottam a *maoista csoport* tevékenységéről – Kós Károly nem volt maoista, Paskándi Géza nem volt maoista, a környezetemben seki sem volt maoista –, tudatlanságomat a „küldöttek” enyhe mosollyal és fejrázással jutalmazták.

Életerő, erkölcs

– *Mondanál valamit azokról az életre szóló élményekről, ösztönzésekről és emberi példákról, amelyek elementáris módon beléd égették a „kozmosz éhségérzetet”, a számodra hallatlan élvezetet, sőt gyönyörűséget jelentő „kulturlibikóka hullámzását”!*

– Hogy milyen volt – milyen most, hiszen ma is állok a vártán – szerkesztői, kritikus munkám, arról már sokat beszéltem. A legegyszerűbben: mindig nagy odafigyeléssel és erőbefektetéssel tettem a dolgomat; ahogy lehetett. Ezért nem jár dicséret. (Ha a politika is ilyen szorgalmasan vakargatná a *hónalját* – különben is, olyan, mint a púpos ember, aki álmában elfelejti a púpját, és szüzlánynak képzelet magát –, nem állnánk ott, ahol.) De térjünk vissza a saját gyönyörhöz. Ezer felől zuhantak rám az élmények, s ha mindet elmesélném, alighanem itt is kéne aludnod nálunk. Csak egy párat! Kós Károly zseniális alakja lenyűgözött – életem legnagyobb, legmeghatáro-

zóbb élménye volt, hogy megismerhettem a *reneszánsz embert* – hiszen művészete (építőművész volt, emellett grafikus, író, szerkesztő, mezőgazda, politikus) nem mindennapi bátorsággal párosult. Odahagyván a budapesti műegyetemi katedrát, hazament Erdélybe, mert érezte, Trianon sokkjából ki kell vezetni az embereket. A mi igazságunk, a mi erőnk, építeni kell – vallotta. Egymaga volt a *cselekvő* ethosz. S Szilágyi Pityók Szamos menti barlangjában ülve – egy nap beszélgetés, és úgy fölfüstölődtem, mint a sódar –, ráláthattam azokra a „miniaturákra”, kézzel írott lapokra (hangyányi betűk), amelyekből Nobel-díjat érdemlő regénye, a *Kő hull apadó kútba* összeállt. (Tessék megfogódzkodni, a németre fordított könyv, nem ötszáz, nem is ötezer, hanem ötvennégyezer példányban jelent meg. Ilyen előzmény után nem kéne a *Hollóidőt* benevezni valamelyik *frankfurti* könyvvásárra?) A londoni Határ Győző, az örökös harlekin – drámái miért nem tudnak érvényt szerezni maguknak a magyar színpadon? – filozofikus búskomorságában is maga volt a *Golghelóghival* burjánzó életerő. Gyermekeim kívülről fűjták a *Libegőből* a Popmester három hadarórigmusát: „Ugat a világ, ugat, / ugat a világ, ugat, / haláli jó a hangulat”. Ha Kassák vagy Nagy László – nemrég ünnepeltük Egerben az *ezüstfűjút* – ruháját megsimogathattam, már nem éltem hiába. 1976-ban úgy éreztem, hogy végleg letették a vállunkról az öngyilkos Szilágyi Domokos tölgyfakoporsóját – ti. Kolozsvárt az Egyetemek Házából (Szisz ott volt föl-ravatalozva) nyolcan hoztuk ki és emeltük a gyászhintóra deszka-öröklébe zárt barátunkat –, de miután kiderült, hogy ez a tündökletes tehetség besúgó volt, úgy érzem, halálomig képtelen vagyok ledobni ezt az irdatlan terhet. Lepkecsontváz alakja behemóttá nőtt, s mindmáig nem tudom, lesz-e mód a *házsongárdi halott* – tisz-

tának csak a tisztát őrizhetjük meg – rehabilitálására. (Ha másra igen, rá mért nem szórok kénköves nyilatkat, csak nem itt akarok megbocsátóvá, „Krisztus-követővé” válni?) Harag György – miért nem emlegeti a magyar színház sűrűbben ezt a nevet – maga volt a csoda. Egyetemes varázslat. Olyasvalamit tudott a rendező – a töprengő gondolkodó – művészetéből, amit talán senki. A színész és a dráma, a múltba gyökerező *ma* iránti alázat. Sütő-ciklus (Kolozsvár), Csehov-ciklus (Újvidék), *Tarekin halála* (Szabadka), *Csongor és Tünde* (Kolozsvár), *Három nővér* (Marosvásárhely) – mind-mind mérföldkövek – és még mennyi kitűnő rendezése maradt említetlenül – a modern (nemcsak magyar!) színházművészetben. Ezt a gyönyört élvezni és értéktovábbadással szolgál- ni, kell-e ennél fölemelőbb érzés?

– *A Korunk szerkesztősége (Kántor Lajos és Balázs Imre József) 2001 tavaszán körlevelet juttatott el az egész magyar nyelvterület több mint száz irodalmárához, arra kérve őket, hogy nevezzék meg a XX. század tíz legszebb magyar versét, és rövidebb-hosszabb esszéiben indokolják is választásukat. Végül is száznegy költő, irodalomtörténész, kritikus válaszolt a kérdésre, így született meg az a különleges, félig komoly, félig játékosnak tekinthető kötet, amely Pilinszky nyomán a Teremtmények arca címet kapta. Te kétségekkel és okos megfontolásokkal teli, elegáns válaszleveledben (Dadogós levél a versről, avagy az egymással összemérhetetlen értékeket listázó boldog keservei) egy hatszor tízes listával rukkoltál elő, de még ezt is kevésnek és töredékesnek érezvén, a benned sajtó hiányérzetekekre utaltál. Az általad akkor megjelölt és a köztudatban kevésbé ismert versekhez fűződő személyes viszonyokról és ezek kánonban betöltött szerepéről kérdeznék most!*

– Egy ilyen játék, hiszen *játék* volt ez a szavazás, arra legalább jó, hogy

megtapasztaljuk a strigulákat összegző statisztika – torzító? csak nagyjából helytálló? – véleményformáló erejét. Ha a végeredményt vesszük, magam elégedett lehetek, hiszen a *találatok* alapján a száznégyszáz líra-bolyongó közül négyes holtversenyben a második helyet csíptem el. „A végső sorrendhez a szavazók közül Orbán Ottó járt legközelebb, hét vers esetében szavazatai egybeestek a konszenzuálisan »tíz legszebb« verssel. Öt-öt verset »találtak el« Elek Tibor, Szokolczay Lajos, Tornai József, Tózsér Árpád.” De a *tudós tömeg* hiába hajtja a malmot, ha nem tud választani – mert kinek-kinek más az ízlése – az egy gazdától való tíz legjobb gabona közül (kettőnek ezt tetszik, háromnak az stb.), könnyen meglehet, hogy a nagy szórásban az

Szilágyi Istvánnal a Könyvhéten (Csatorday Zoltán felvétele, 1999)

viszi el a pálmát, akinek csupán egy igazán lisztre érett búzája leledzik a kocsiderékban. Magyarán: egy nagy költő nagy versének saját (*másik nagy*) verse az igazi ellenfele. Így maradt hoppon ebben az igazságos-igazságtalan játékban a huszadik század talán legnagyobb költője, Ady Endre. Minthogy több nagy (szép) költeménye van, egyik a másikat kioltotta. *Az eltéved lovas* (7), *Az ősz Kaján* (7), a *Kocsiút az éjszakában* (7), az *Elbocsátó, szép üzenet* (5) és az *Intés az őrzőkhöz* (5) szerzője – noha a költők említésének a sorrendjében József Attila (103) után a második helyet foglalja el (73), nem került bele abba az *arany tízesbe*, amelynek sorrendjét Kosztolányi Dezső *Hajnali részegsége* (35 szavazat) vezeti és Dsida Jenő *Psalmus Hungaricus* (11) zárja. A statisztika mint mérőeszköz tehát az élbolyból kipenderítette Adyt, de ez nem jelenti azt, hogy költészete csak egy fikarcnyival is elmaradna a „legnagyobbakétól”. S hogy a *tizennyolcszor* említett Kassák Lajos – mert *A ló*

meghal a madarak kirepülnek joggal joggatlanul tarolt – a képzeletbeli pódium hatodik lépcsőjén foglal helyet, és a *huszonnyolcszor* szóba hozott Nagy László remek versei, a *Ki viszi át a Szerelmet* (5) és a *Menyegző* (5) a költemények rangsorában épphogy csak beleférnek a *harmincba*, az ilyesfajta *értéklibikóka* – jórészt az emlékezet

elevenségétől függő – megbízhatatlanságára utal. Több mint feledékeny az a *tudat*, amely nem *tud* elszakadni a székertáborhoz való tartozás örömetől-gyötrelmétől – ennek olyan jelentős költők is megitták a levét, mint Hajnal Anna vagy Szécsi Margit (a maga egy említésével *Csokonai Lili*, a kései „Vitéz rokon”? mindkettőjüket megelőzte) –, s fényesíti a tarlót, ahelyett hogy a zöld vetést pártolná. Korkép ez is, kóros kinövésekkel tarkítva; s a lajstrom inkább vall egy humán beállítottságú szakmai közönség *pillanatnyi*, a kánonképzéstől ugyan idegenkedő, de a „saját tábor” akarva-akaratlan erősítő *ítéletéről*, mint a valódi líraérték megbecsüléséről. Érted-e zavardottságomat és elkeseredettségemet? A „slágerek” természetesen – természetesen? – kimaradtak (elég legyen csak Gyóni Géza, a *nem nagy költő nagy* versét, a *Csak egy éjszakára* címűt említenem) – a megfeddés természetesen magamnak is szól –, mint ha a művészeket nem az hajtáná, hogy legalább egy olyan *slágert* írjanak

(ebből a szempontból Juhász Gyula *Milyen volt szókesége* című költeménye és Donizetti *Szerelmi bájitalából* Nemorino híres románca édes-testvérek), amely nagy körben, s föltehetően az időből nem kiesve megőrzi nevüket.

– Az eltérő ízlésirányok (székertáborok) közötti párbeszéd hiányáról, az áldatlan helyzet hátulütőiről nemcsak irodalom- és művészetkritikusként, hanem könyv- és folyóirat-szerkesztőként is gazdag tapasztalatokkal rendelkezel. A legutóbbi időszak nevezetes évfordulói (József Attila, Ady, Babits, Kós Károly, Nyugat, A Holnap, Wass Albert, Dsida) kapcsán, továbbá a Kulcsár Szabó-féle irodalomtörténeten jócskán túltevő Szegedy-Maszák-féle háromkötetes *tükreben* hogyan ítéled meg a további párbeszéd és a konszenzuson alapuló kánonképzés esélyeit?

– Ez utóbbira felelve szomorúan állapítom meg, hogy sehogy. Mert az esélytelenségnél nincs borzasztóbb állapot. Egy Ágh Istvánnak, egy Csoóri Sándornak, egy Tornai Józsefnek, egy Szilágyi Istvánnak megadatott-e, hogy a százéves Nyugat kapcsán, akár a folyóiratról, akár egy-egy szerzőjéről a TV1 műsorfolyamában – ebben az artistikus hebehurgyaságban – valamit szóljon? (A posztmodern – ez ám a szenzáció! – önmagát ejtette teherbe.) A legnagyobb Karinthy-szakértő Szalay Károly, aki idestova fél évszázada foglalkozik Karinthy Frigyessel – s egyben a filozofikus humorral ábrázolt világ és a magyar szatíra föl-kentje (ezer más dologról – például a *Karikatúra és groteszk a magyar középkorban* című szenzációs könyvéről – most ne is beszéljünk) –, egyszer is képernyőre, a *szidolozott fejűek* képernyőjére került-e a nagy ünnepi hacacáréban, akkor, amikor félte-

hetségek, pösze és gurgulázós, akár irodalmi-művészeti szakértőként is megnyilvánuló média-sztárok uralják a liberális és kommunista pénzverde kegyéből a terepet? (Némelyikükből, mert inspirálja őket a konc, talán tévéelnök is lesz.) Fel kellene végre ébrednünk, hogy lássuk: a politika kézből eteti az embereit (az önmagukat függetlennek-liberálisnak tartó írók harapják, szinte az *adó* kéz ujjait veszélyeztetve, a legnagyobb darabot), s ezért meg is követeli a lábhoz való simulást. Esterházy Péter *Orbán Vik* című cikke – olvassunk csak egy kicsit visszafelé az időben! – csupán akkor lenne hiteles, ha a bátor *leleplező* utána megírta volna a *Horn Gyu*, a *Gyurcsány(i) Fer* című szellemes eszmefuttatásait is. De a nép vesszőfutását nem látván, hallgat – akárcsak a többi, korábban *vagdalkozó*, ma a nemzetvezetőt dicsérő írástudó –, mint a sír. Nem bolond a száját a forró (jóllehet egyre hűlő) kásával megégetni. Kulcsár Szabó Ernő irodalomtörténetéről kérdeztél? Hiányai – mert a szerző láthatóan keveset olvasott – ordítóak. De az összefoglaló mégis egy karakteres vélemény, hiszen az

irodalomtörténész jóhiszeműségét aligha lehet kétségbe vonni. Ehhez képest a Szegedy-Maszák Mihály *felügyelte* – a köz pénzén *vigadó* – *Magyar irodalom története*i mélyrepülés. Értékhibbantsága már-már gyalázat. Lesz-e konszenzuson alapuló *kánon-képzés*? Csak akkor, ha a *nagy fejek* legalább egy dologban meg tudnak állapodni: Rejtő Jenő, az új „mesterségesen csiholt” érték-rangsor *futtatottja* csupán harmadlagos író Móriczhoz, Krúdyhoz, Karinthyhoz, Füst Milánhoz képest. (És vég nélkül sorolható volna a nála értékesebb derékhad, a maiakkal kiegészítve.) Hogyne tudnám értékelni a *Stux*, *maga párizsi lett* és a *Löwinger*; *óh Löwinger*, *nagy benned a löwinger* (orfeumi) báját, de ha egyszer is a *Jónás imája* vagy Zelk Zoltán remeke, a *Sirály* elé teszem a két kuplét, nyugodtan húzzanak karóba. (Bár el is tudom énekelni a ledér szövegeket, akárcsak Verdi rabszolga- vagy Muszorgszkij forradalmi kórusát.) Tagadhatatlan, hogy a Piszkos Fred és a Stux úr a magyar irodalom és a magyar művészet része, sőt gazdagítója, de mégsem állhat az utóbbi a hatal-

mas alkotmányának azon a lépcsőjén, amelyen Erkel *Hazám*, *hazámja*, s Rejtő sem sütkérezhet azon a teraszon, ahol egy Tersánszky Józsi, egy Karinthy vagy egy Tamási foglal helyet. (Addig pedig fölöttébb érdemes, jóllehet itt-ott biceg, a régi *spenót* köteteit olvasni, amíg nem készül – nem a külföldi, jól megkonszruált elvárásokra kacintva, nem posztmodern álorcában a nemzet értékeit kiirtva – egy újabb, a *nagyképűsködés* helyett szakmailag helytálló irodalomtörténet.)

– *Miközben a korszakos alkotók (Illyés Gyula és Csoóri Sándor, Tamási Áron és Sütő András, Juhász Ferenc és Kányádi Sándor, Nagy László és Nagy Gáspár, Márai Sándor és Gion Nándor, Szilágyi Domokos és Páskándi Géza, Németh László és Szilágyi István) életművére gondolva hagyomány és modernség, magyarság és egyetemesség összefüggéseiről elmélkedünk, óhatatlanul adódik a kérdés: Mit ér az ember, ha magyar; és mit az irodalom, amely épp a magyarságot, a nemzeti jelleget tagadja meg?*

– Mit ér az ember, ha magyar? Sokat. (Mint ahogyan – lasszózunk

A vasalás gyönyörei és nehézségei (2009, S. Faragó Gyöngyi felvétele)

csak be más nemzeteket is! – hasonló kérdés tüzeiben sokat ér az orosz, az angol, a spanyol ember is.) Mit ér az a magyar irodalom, amely megtagadja a magyarságot és a nemzeti jelleget? Semmit vagy legalábbis nagyon keveset. De hát Puskinban, Tolsztojban, Dosztojev-szkijben nem az a legértékesebb, ami orosz, és Cervantesben, ami spanyol, s Williamsben, ami amerikai? A magyar író, így volt ez évszázadok óta, elsősorban a magyar olvasónak ír. Nyelve is a népet szolgálja. (Ösztövr kútágas, hórihorgas gémmel – lefordítható-e ez bármely nagy nyelvre?) Ebből a kalitkából bele lehet ugrani a globalizáció nápolyijával

etetett ösztövművészet hatalmas tengerébe – itt-ott talán még a csobbanás is hallik (fizetett hangkonstrukció) –, de nem nagyon érdemes, mert a siker csak pillanatnyi. Hiszen a magyar irodalom – legalább is az *értékörző* emlékezet így működött eddig – a kétesen csillogó műveket kiveti magából. Viszont a jól megírt magyar mű – gondoljunk csak a *Hollóidő* örökérvényű szimbolikájának a varázslatára – úgy magyar, hogy egyúttal egyetemes is.

– *A kolozsvári Szilágyi István láthatóan a kedvenced. De ezzel a történelmi példázattal közelebb jutunk-e a jelen gondjaihoz?*

– Bizony közelebb. Mert a századokkal ezelőtti történetben életerő van, erkölcs van, a gonosszal szembeni stratégia van. A regény annak is sokat mond, aki csupán a történetet, a fordulatosságot élvezve, ám aki szimbólumvilága mögé lát – semmiképpen önfeladás, hanem valaminő egyetemes szeretet (ez az egyénre éppúgy vonatkozik, mint a nemzetre)! –, az olyan értékekkel fog gazdagodni, mintha az *Emberi színjátékot*

olvasta volna. A legmaibb mű. Gondozd a magyarodat – mondotta volt jó pár évvel ezelőtt Esterházy, én annyi tennék hozzá, hogy gondozd – nem durvasággal, hanem *szívjósággal* – a négeredet, cigányodat, zsidó-

„Comberdó” – a Puskás Ferenc Stadion szoborparkjában (2009, S. Faragó Gyöngyi felvétele)

dat, hottentottádat is. Ez a közelség – a regény összes hegyvonulatának a csúcán különösen megülő *emberszeretet* – arra készíti az olvasót, hogy nézzen magába. Én nyugodtan kiélhetem a „háztáji rasszizmusomat”, és szégyellnem sem kell magamat akkor, amikor így udvarolok a néger menyemnek (kedvel is): „Gyere ide, te fekete gyönyörűség!” Viszont a tőkét (osztalék, jutalék, potyadék) a hóna alatt hordó politikai elit – mármár veszély a kisebbedés – csak akkor papoljon az idegengyűlölet mielőbbi megszüntetésért, ha legalább *gondolatban* maga mellé vesz egy „idegent”. Evvel – no meg az *értelmezéssel* (nem dumával, hanem cselekedettel!) – sokat fog tudni változtatni áldatlan állapotainkon.

– *Szilágyi István kapcsán jól kikérkítetted a mondanivalódat. A kortárs magyar kultúrát szinte teljes spektrumában átlátó és sokféle nézőpontot ismerő emberként látsz-e olyan biztató jeleket, egészséges megnyilvánulásokat, reményteljes törekvéseket, amelyek feledtetve rosszkedvünk telét bizakodásra adhatnak okot?*

– Az értelmiség (így az íróársadalom is) lassan bele fog unni – választott?, reá testált? – szerepébe, és lassan közeledni fog a kizsigerelt néphez. Problémáihoz, gondjaihoz is. Mihamarabb ki fogja tüntetni – a Kossuth-díjjal és annál nagyobb elismerést is adva – azt a Fekete Gyulát, aki írói szociográfiájában sok évtizeddel ezelőtt megjósolta a nemzethalállal csaknem fölértő *fogyásunkat*. Még egyszer nem fog bekövetkezni az az állapot, hogy egy liberális szabadcsapat (benne nem kevés író) azzal harcol az idegengyűlölet ellen, hogy gyilkosoknak ad fölmentést-menlevelet. A remény itt van. S föltehetően a

művek tükrözni fogják ezt a – korábbi koloncoktól (kommunista beidegződés, liberális nagyvonalúság) megszabadult – helyzetet: a drámai módon kivívott szabadságot. Számomra a kérdés nem az, hogy a magyar irodalomban bekövetkezett-e a paradigma-váltás – valamennyire minden bizonnyal igen, hiszen az „igazi”, pontosabban *jól futtatott* író ma már nem népből-nemzetből, hanem alanyból és állítmányból gondolkodik –, hanem az *(személyesen) általánossá téve a couleur locale-on túlmutató gondot*, hogy fölparcellázható-e a comberdó? Aligha. Mert egység, mert a világot szülő asszony benne a szálfá. Mert létünk, szeretetünk terepe, meghalt barátunk kozmikusá emelt példázata, az esztétika és az etika közötti, minden ártó gonzságot és sunyiságot kizáró senki földje (a senki földje, amely mindannyiunké!), a magunkban kivívott és másoktól sem irigyelendő boldogság. Simogató konstans az egymásra uszuló eszmék zavarosában.

Ködöböcz Gábor